

Carmen RAJER

Alternativne oblike bivanja v skupnosti za starejše odrasle – pregled literature in usmeritve za prihodnost

Demografski podatki in raziskave na področju dolgoživosti družbe vse bolj kažejo, da tradicionalne oblike bivanja ne zadoščajo več za zadovoljevanje vseh potreb starejših odraslih, ki si želijo kakovostnega staranja, socialne vključenosti ter formalne in neformalne podpore. Iz teh potreb so se v zadnjih letih razvile različne alternativne oblike sobivanja v skupnosti, za katere so značilna skupna bivalna okolja in tudi možnost umika v zaseben prostor. Namen članka sta pregled tuje in delno domače literature, vezane na razvoj alternativne stanovanjske oskrbe za starejše v skupnosti, in določitev pogojev za uspešno delujočo stanovanjsko skupnost. Opravili smo sistematičen pregled literature v bazah WoS, PubMed in ProQuest. Pri tem literature sta bila uporabljena metoda PICO in diagram PRISMA, pregled je obsegal kvalitativne in kvantitativne raziskave, primerjalne analize, sistematične preglede literature in tudi splošen pregled tuje literature. Vključitvena merila so bila starejši odrasli, stari 50 let in več, trenutni ali bodoči stanovalci stanovanjskih skupnosti, pregled primerov dobrih praks in pogoji za uspešno sobivanje v stanovanjski skupnosti.

Iskalne besede so bile »cohousing« in »older adults«. Od 232 člankov v treh bazah jih je bilo 16 ustreznih glede na merila za vključitev. V analizo je bilo vključenih šest preglednih člankov, dve kvalitativni in kvantitativni analizi, ena deskriptivna analiza, tri primerjalne analize in štiri kvalitativne analize. Meritve in analize so potekale z različnimi validiranimi vprašalniki, intervjuji, fokusnimi skupinami, raziskavami protokolov in pregledom literature. Pregled literature je pokazal številne prednosti življenja starejših odraslih v stanovanjski skupnosti, opozoril pa je tudi na slabosti, ki jih je treba upoštevati in uravnavati. Članek daje prostor nadaljnjemu raziskovanju področja v slovenskem prostoru z vidika primerjave s tujino ter z vidika umesitve in prilagoditve dobrih praks v slovenski prostor.

Ključne besede: stanovanjska skupnost za sobivanje, starejši odrasli, aktivno staranje, socialna vključenost, kakovost življenja

1 Uvod

Demografske projekcije so že leta 2015 močno opozarjale na izzive, s katerimi se bomo morali soočiti v prihodnosti. Med njimi je tudi ta, da se bo delež odvisnih starejših odraslih podvojil, in sicer naj bi se v Evropi delež starejših od 65 let v primerjavi s prebivalstvom med 15. in 64. letom povečal s sedanjih 27,8 na 50,1 % (Vujovič, 2015). Iz poročila o staranju iz leta 2021 pa je razvidno, da se je demografsko razmerje odvisnosti v Evropi med starimi od 20 do 64 let in starejšimi od 65 let leta 2019 povzpelo na 34 %, leta 2070 pa bo predvidoma naraslo na 59 %, kar je manj kot dve delovno sposobni osebi na vsako osebo leta 2070 (Evropska komisija, 2021). Navedeno se posredno navezuje tudi na vprašanje stanovanjske politike v Sloveniji, na kar opozarjajo tudi v poročilu o razvoju leta 2021, ugotavljajo pa tudi, da bo v prihodnosti poleg vzpostavitve vzdržnega sistema dolgotrajne oskrbe potreben tudi poseg v stanovanjsko prenavo in prilagoditev, kar bo zahtevalo dodatna finančna sredstva, ki jih gospodinjstva, v katerih živijo starejši člani, nimajo (Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 2021).

V Resoluciji o nacionalnem stanovanjskem programu 2015–2025 je ena od rešitev za kakovostno staranje in odpravljanje stanovanjske revščine, poleg oskrbe na domu in bivanja v instituciji, tudi sobivanje starejših v skupinskih gospodinjstvih, ki so funkcionalno in lokacijsko že prilagojene starejšim osebam, kar bi bilo mogoče doseči s prenavo ali prilagoditvijo obstoječih stanovanj oziroma z izgradnjo novih. Navedeno vsekakor spreminja bivanjske navade starejših, vendar bi dolgoročno omogočalo socialno vključenost starejših oseb, pri čemer bi bilo treba raziskati različne možnosti, npr. arhitekturne in funkcionalne zahteve, načela energetske učinkovitosti, javno-zasebno partnerstvo, ki omogoča finančno dostopnost, odkup stanovanj z doživljenjsko rento idr. (Resolucija o nacionalnem stanovanjskem programu, Ur. l. RS, št. 92/15).

Leta 2007 je Svetovna zdravstvena organizacija (ang. *World Health Organization*, v nadaljevanju: WHO) opredelila osem področij, na podlagi katerih se naselja umeščajo v starosti pri-

jazna mesta, in sicer prilagojene stavbe in zunajstavbna zemljišča, prevoz oziroma mobilnost, prilagojeni bivalni prostori, aktivno družabno življenje, medsebojno spoštovanje in vključenost, komunikacija, informiranost in podpora v skupnosti ter zdravstvene storitve (WHO, 2007). Navedena opredelitev je vsekakor pomembna, vendar je vanjo nujno treba vključiti tudi razvoj stanovanjskih skupnosti za starejše, ki se v zadnjih letih močno razvijajo v različnih regijah sveta.

V severnoevropskih državah so se skupnosti za starejše začele razvijati v zgodnjih šestdesetih letih prejšnjega stoletja, in sicer za podporo posameznikom, ki niso več mogli zadovoljevati lastnih potreb v svojem tradicionalnem okolju. Sledil je razvoj v ZDA, ko sta McCamant in Durrett v poznih osemdesetih začela razvijati koncept, imenovan »cohousing« po analizi primerov v skupnosti na Danskem, razvoj se je v devetdesetih letih nadaljeval tudi v Avstraliji, Novi Zelandiji in Jugovzhodni Aziji (Choi, 2004; Sargisson, 2012; Williams, 2005, v Bigonnesse, 2022). Stanovanjske skupnosti za sobivanje ponujajo različne oblike bivanja in zadovoljevanja potreb starejših odraslih po druženju in zasebnosti. Nemčija, Avstrija, Švedska, Združene države in Španija razvijajo različne kohabitacijske nastanitve, skupna lastnost katerih niso le skupni bivalni prostori, temveč tudi prostori, kot so knjižnica, restavracija, multimedijske sobe, terapevtski bazeni, savne, računalniške sobe, glasbene sobe, prostori za meditacijo idr. (Torío López idr., 2018). Pri tem ne gre pozabiti, da je bilo tudi Združeno kraljestvo med zgodnjimi začetniki stanovanjskih skupnosti za starejše odrasle, kar dokazuje primer Whiteley Village, ki deluje že od leta 1907. Tam trenutno živi 500 starejših odraslih. Življenje v naselju je omogočeno tudi tistim z omejenimi finančnimi sredstvi, saj deluje pod okriljem The Whiteley Homes Trust, stanovalci pa lahko koristijo pomoč na domu, nego, paliativno in pastoralno oskrbo, stanovanjsko in nepremičninsko svetovanje (Mayhew in Rickayzen, 2017). V Združenem kraljestvu so se v zadnjih letih poleg stanovanjskih skupnosti za starejše razvile tudi medgeneracijske skupnosti, bivanje v domačem okolju ob podpori strokovnih služb ali sobivanje z mlajšo osebo v zameno za pomoč in podporo, Cambridge pa je dodatno razvil model pomoči in podpore v okviru modela bivanja starejših odraslih z doktorskimi študenti v zameno za cenejšo najemnino (Quinio in Burgess, 2019).

Slovenija pri razvoju alternativnih oblik bivanja starejših odraslih močno zaostaja, saj je šele leta 2021 sprejela Zakon o dolgotrajni oskrbi (Ur. l. RS, št. 196/21, 163/22 in 18/23 – ZDU-10), ki med drugim določa tudi možnost vzpostavitve dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, ki izvajajo dejavnost dolgotrajne oskrbe in ponujajo bivalne enote, vendar se je zaradi referendumu leta 2022 in sprememb, ki jih želi uvesti obstoječa vlada, uvedba zamaknila v leto 2024. Iz podatkov statističnega urada je razvidno tudi pomembno dejstvo, da je

bilo leta 2020 dolgotrajni oskrbi namenjenih 681 milijonov evrov, kar znaša 1,4 % BDP, pri tem je ključen podatek, da je največ oseb (35 %) koristilo prav oskrbo na domu, saj domovi zaradi zasedenosti posteljnih zmogljivosti in epidemije covid-19 niso zmogli nameščati novih stanovalcev (Statistični urad Republike Slovenije, 2022). Navedeno ne preseneča, saj sta za Slovenijo značilna visoka lastniška zasedenost stanovanj in razvoj, usmerjen v institucionalno varstvo, zaradi česar so avtorji raziskave iz leta 2018 želeli dodatno raziskati možnosti prilagajanja grajenega okolja za bivanje starejših odraslih. Ključne ugotovitve raziskave so bile, da so starejši odrasli v Sloveniji zelo navezani na svoje domače okolje, 85 % anketiranih dejansko ni nikoli razmišljalo o selitvi, skoraj dve tretjini teh pa sta več kot 30 let bivali v obstoječem bivališču. Do odločitve o selitvi v nove alternativne oblike bivanja so bili anketirani zelo skeptični, vendar pa so avtorji menili, da je treba pozornost nameniti prav osebam, ki jih zanima bivanje v skupnostnih oblikah bivanja, saj omogočajo nadaljnji razvoj in raziskovanje takih oblik bivanja v slovenskem prostoru (Kerbler in Černič Mali, 2018), kar je tudi namen tega članka.

2 Metode

Članek temelji na sistematičnem pregledu literature o alternativnih oblikah bivanja v skupnosti za starejše odrasle. Izločitvena merila so bili članki, vezani izključno na gradnjo in lokacijo skupnosti, zdravstvene diagnoze, epidemijo covid-19, institucionalne oblike, osamljenost, religijo, spanje, šport, starejše osebe, ki živijo doma, mlajše osebe in neformalno oskrbo. Izločene so bile tudi disertacije in samo teze. Vključitvena merila so bile odrasle osebe, stare več kot 50 let, pri čemer je bil poudarek na starejših odraslih, starih več kot 65 let, zajeti pa so bili članki, objavljeni med letoma 2018 in 2023 oziroma v zadnjih petih letih do 17. februarja 2023. Pregled tujih člankov je potekal v bazah podatkov PubMed, Web of Science in ProQuest. Iskalne besede so bile stanovanjska skupnost za sobivanje oziroma »cohousing« in starejši odrasli oziroma »older adults«. Do 5. marca 2023 so bile pregledane tudi druge baze, na primer Google scholar, domače revije in knjižna literatura.

Pri pregledu literature sta bili uporabljena metoda PICO in diagram PRISMA, pregled je obsegal kvalitativne in kvantitativne raziskave, primerjalne analize, sistematične preglede literature ter tudi splošen pregled tuje in domače literature. V bazi Web of Science je bilo najprej izbranih 12 člankov, po izločitvi dvojnikov in izključitvi glede na izločitvena merila je ostalo osem primernih člankov. V bazi PubMed je bilo izbranih 26 člankov, po postopku izključitve sta bila primerna dva, medtem ko je bilo v bazi ProQuest najdenih 194 člankov, po izključitvi neprimernih člankov in dvojnikov pa je ostalo šest primernih člankov. Pregledanih je bilo skupno 224 člankov,

izločenih je bilo osem dvojnikov, preostali so bili izločeni na podlagi izključitvenih meril.

Namen pregleda literature je proučitev alternativnih oblik bivanja starejših odraslih v tujini v primerjavi s Slovenijo, s čimer bi se opredelile ključne ugotovitve in vrzeli, ki so pomembne za vzpostavitev sstanovanjske skupnosti starejših odraslih, prilagojene slovenskemu prostoru.

V. Puplampu je leta 2019 s sekundarno kvalitativno analizo pri 17 udeležencih, starih več kot 55 let, in s pregledom literature želela vpeljati svoje ugotovitve glede stanovanjskih skupnosti in sistemsko ureditev formalne oskrbe, raziskovalcev in družbe (Puplampu, 2019). Čez leto dni so avtorji v Kanadi s kvantitativno in kvalitativno analizo 30 udeležencev, starih več kot 55 let, dodatno pregledali kakovost bivanja v sstanovanjih oziroma sobivanje (Puplampu idr. 2020). Pri tem so proučili tudi razloge, ki so pripeljali do selitve, stopnje zadovoljstva stanovalcev ter tudi povezave med osamljenostjo in občutkom za skupnost. Zadnje je bilo tudi namen deskriptivne analize v Združenih državah, ki je bila opravljena pri 86 udeležencih v petih skupnostih za starejše, stare več kot nad 68 let (Glass, 2019).

Prednostim in slabostim sobivanja starejših so se na Nizozemskem v raziskavi posvetili tudi Rusinovic idr., ki so s kvalitativno raziskavo (intervju, fokusna skupina, opazovanje) osmih stanovanjskih skupin želeli dopolniti obstoječo literaturo s plusi in minusi, ki jih prinaša bivanje v stanovanjskih skupinah, v katerih so poudarjene oblike socialne podpore (Rusinovic idr., 2019). Tudi v Španiji so v zadnjih letih vse bolj razvijali različne alternativne oblike bivanja starejših in njihovih izkušenj. Navedeno so raziskovali Torío López, idr. (2018), ki so pregledali različne oblike bivanja na primerih iz Španije, Nemčije, Avstrije, Združenih držav Amerike, Francije in Švedske. Leta 2020 so Carrere idr. (2020) v Španiji raziskovali vpliv stanovanjskih skupnosti na zdravje starejših odraslih, njihova analiza pa je bila usmerjena v države z visokim dohodkom. Pregledali so šest baz od leta 1960 do leta 2019 in od 2.560 člankov analizirali 25 primernih besedil.

Zaradi vse večje potrebe po tovrstnih oblikah bivanja sta Hou in Cao (2021) s sistematičnim pregledom literature v dveh fazah in v osmih bazah (52 ustreznih člankov od 244) poskusila opredeliti obetavne modele staranja v skupnosti. Ob razvoju tovrstnih modelov so v Kanadi Mahmood idr. (2022) s primerjalno analizo treh modelov stanovanj in storitev za starejše odrasle določili okvir, ki zagotavlja starosti prijazno skupnost ter ključne ovire in izzive. Leta 2022 je bil prav tako v Kanadi objavljen sistematičen pregled literature, ki je bila objavljena med letoma 2004 in 2019, in sicer iz šestih baz podatkov, 46 člankov z deskriptivno in tematsko analizo, s katero so želeli

primerjati skupnostne stanovanjske modele v primerjavi s staranjem starejših odraslih v domačem okolju (Chum idr., 2022). Tudi na Finskem so Lahti idr. (2021) izvedli primerjalno analizo med starejšimi stanovalci skupnosti in starejšimi odraslimi, ki živijo doma. V analizo je bilo vključenih 336 oseb s povprečno starostjo 83 let in 1.139 oseb s povprečno starostjo 74 let.

Leta 2022 je bil v Italiji objavljen članek Barbaccia idr. (2022), ki so s kvalitativno študijo 16 h poglobljenih intervjujev (starost 50 let in več) raziskovali življenjski slog ciljne populacije na področju zdravja, socialno-odnosnih razmer ter stanovanjskih in življenjskih razmer. Weeks idr. (2019) so s kvalitativno analizo sedmih intervjuvancev načrtovali strategije za razvoj stanovanjskih skupnosti, medtem ko sta Yingyi in Zhengwang (2021) z analizo dveh primerov stanovanjskih skupin (dva projekta) v okviru domene WHO raziskovala potencial starosti prijaznih kolektivnih stanovanj za starejše in tako oblikovala primerne strategije. Podobno so ugotavljali tudi v Španiji, kjer so s pregledom literature želeli predlagati integriran teoretični model, ki bi opredelil osebne značilnosti, vedenje in kompetence bodočih stanovalcev skupnosti (Monton idr., 2022).

Poleg kakovosti, kompetenc, vedenja idr. so van Hoof idr. (2021) v preglednem članku opozorili tudi na potrebo po dodatnem raziskovanju različnih načinov sodelovanja starejših pri razvoju novih stanovanjskih pobud. Smiselnost sodelovanja bodočih stanovalcev pri načrtovanju stanovanjskih skupnosti so potrdili tudi Tavy idr. (2022), ki so na Nizozemskem izvedli semistrukturirane intervjuje in fokusne skupine 34 bodočih stanovalcev.

3 Rezultati

Zdravje je ob družbenih stikov eden od razlogov, zaradi katerih se starejši odrasli odločajo za bivanje v institucionalnem varstvu, vendar pa se tam pogosto počutijo osamljene in marginalizirane, zaradi česar vse bolj prihajajo v ospredje storitve oskrbe na domu in stanovanjske skupnosti za starejše odrasle, ki ponujajo prehodne rešitve med odločanjem ostati doma ali selitvijo v institucionalno varstvo. Koncept aktivnega staranja naj bi bil torej sprejet pozitivno, optimistično, z željo po ohranjanju neodvisnosti, samozavesti, vključenosti v družbo, glavna skrb pri tem pa je socialna integracija in ohranjanje telesnih sposobnosti (Barbaccia idr., 2022).

Stanovanjska skupnost za sobivanje omogoča starejšim odraslim kakovostno življenje, saj ugodno vpliva nanje z vidika okoljskih, psiholoških in fizičnih dejavnikov (Puplampu, 2020). Avtorica je že leta 2019 v analizi dokazovala pozitiven učinek sobivanja starejših na zdravo staranje, preventivo z vidika socialne izolacije, podporo neformalnih oskrbovalcev, var-

nost, neodvisnost in izboljšanje zdravstvenega stanja, pri čemer je upoštevala, da imajo starejši odrasli iz 21. stoletja drugačne potrebe kot njihovi predhodniki, kar bo treba upoštevati pri razvoju različnih strategij za stanovanjske projekte, ki bodo starejšim omogočale zdravo staranje v skupnosti (Puplampu, 2019).

Carrere idr. (2020) menijo, da so kljub razvoju stanovanjskih skupnosti in analizam, ki raziskujejo povezavo med bivanjem v taki skupnosti in javnim zdravjem, še vedno vrzeli, ki zahtevajo dodatne raziskave, saj večina raziskav temelji na psihosocialnem zdravju in vplivu zdravega socialnega okolja, zaradi česar bi morali dodatno meriti tudi zdravje z objektivnimi in/ali subjektivnimi zdravstvenimi rezultati. V opravljeni analizi se je v osmih raziskavah od desetih potrdilo, da bivanje v stanovanjski skupini pozitivno učinkuje na fizično in duševno zdravje, medtem ko se je v 22 raziskavah potrdila pokazala pozitivna povezanost s socialno podporo, občutkom skupnosti, fizično, čustveno in ekonomsko varnostjo.

V nadaljnjih raziskavah se bo prav tako treba osredotočiti na finančno dostopnost stanovanjskih skupnosti in v sodelovanju z občinami določiti primerne lokacije (Weeks idr., 2019). Pregledni članek iz leta 2021 predstavlja na štiri obetavne modele kakovostnega staranja v skupnosti, in sicer vaški model, cilj katerega so neodvisnost, zmanjšanje socialne izključenosti, opolnomočenje starejših, zmanjšanje oskrbnih stroškov, dvig kakovosti življenja in staranje doma (Scharlach idr., 2012, v Hou in Cao, 2021); naravni model skupnosti upokoencev, imenovan Naturally Occurring Retirement Community (v nadaljevanju: NORC), cilj katerega so sodelovanje s formalno oskrbo, spodbujanje neodvisnosti in socialnega povezovanja, zmanjšanja socialnega izključevanja in staranja v skupnosti (Bedney, 2010, v Hou in Cao, 2021); stanovanjske skupnosti starejših, cilj katerih je razvoj socialnega povezovanja, spodbujanje občutka skupnosti in medsebojna podpora (The Cohousing Association of United States, 2020, v Hou in Cao, 2021), in četrti model, imenovan univerzitetna skupnost upokoencev oziroma University-Based Retirement Community (v nadaljevanju: UBRC), ki sledi ciljem, kot so vseživljenjsko učenje, ohranjanje intelektualne aktivnosti in splošno izboljšanje kakovosti življenja (Bookman, 2008; Montepare in Farah, 2018, v Hou in Cao, 2021).

Ob pregledu novejše literature so avtorji iskali tudi razloge za selitev v skupnost, med katerimi so izstopali zadovoljstvo z življenjem v skupnosti, preprečevanje osamljenosti, koncept skupnosti za starejše pa se dodatno osredinja na samske stanovalce in zakonske partnerje, oboje je sicer dobra izbira, vendar raziskave kažejo, da dodatne prednosti še izraziteje prepoznajo samske osebe, še posebej tiste, ki nimajo družine (Glass, 2019). Selitev samskih oseb v stanovanjske skupnosti namreč

zmanjšuje stroške bivanja, osebi pa sočasno nudi neodvisnost, socialno vključenost, varnost in podporo (Yingyi in Zhengwang, 2021), kar dokazuje tudi primerjalna analiza iz Finske, s katero so dokazali, da je pri osebah, ki živijo v stanovanjskih skupnostih, v primerjavi z osebami, ki živijo doma, osamljenost manjša, psihično in fizično zdravje je večje, medtem ko, zanimivo, pri duševnem stanju in pogostnosti stikov niso zaznali razlike (Lahti idr., 2021). V nasprotju z drugimi državami je zanimiv podatek, da v Španiji razvoj tovrstnih stanovanjskih skupnosti zavirajo prav starejši odrasli, kar bi lahko pripisali nepoznavanju področja in tradicionalnim vrednotam, zaradi česar ne vidijo potenciala na tem področju, kar pa ne zmanjšuje naraščajoče potrebe po novem modelu upravljanja staranja ter možnosti skupnega in zasebnega življenja (Torío López idr., 2018).

Mahmood idr. (2022) v primerjalni analizi v okviru treh modelov staranja v skupnosti opredelijo ključne pogoje za okvir starosti prijaznih skupnosti (ang. *age-friendly communities*, v nadaljevanju: AFC), v katerega spadajo zlasti storitve, podpora, informacije, spoštovanje, vključenost, raznolikost, družbena in državljanska udeležba ter cenovna dostopnost (Mahmood, 2022). Podobne rezultate so dobili tudi Chum idr. (2022), ki so dodatno poudarili še socialne odnose in podporo, zdravje, dobro počutje, občutek samospoštovanja, avtonomijo in možnosti aktivnega druženja z drugimi stanovalci, grajeno okolje, ki je dostopno in varno za starejše odrasle ter tudi dostopnost do različnih storitev, programov, dobrin in sosedov. Kljub vsem dokazanim pozitivnim učinkom stanovanjskih skupnosti, npr. socialnim stikom, možnostim družbene dejavnosti ter čustveni in instrumentalni podpori, ne gre zanemariti dejstva, da so del skupnega življenja tudi spori, nesoglasja in procesi socialne izključenosti, ki se lahko pojavijo med bivanjem v stanovanjski skupnosti starejših, kot tudi proces prilagoditve novih stanovalcev, omejena svoboda zaradi pravil in omejitev skupnosti idr., kar so na Nizozemskem pri starejših stanovalcih takih skupnosti raziskovali Rusinovic idr. (2019).

Eden od pogojev za uspešno delovanje je tudi določitev primerne lokacije. Ob načrtovanju lokacije za starost prijazno in vključujočo stanovanjsko skupnost je treba v skladu s priporočili Svetovne zdravstvene organizacije (WHO, 2007) upoštevati koncept stabilne, trajnostne skupnosti, poleg vzajemne pomoči stanovalcev pa dodatno zagotoviti bližino zdravstvenih centrov in oskrbe na domu (Yingyi in Zhengwang, 2021). Glede na predhodno ugotovljene pogoje je torej nujno vključevanje bodočih stanovalcev pri načrtovanju in gradnji stanovanjskih skupin. Kot so na Nizozemskem ugotavljali Tavy idr. (2022), je treba že v začetku ustvariti skupno vizijo z bodočimi stanovalci teh skupnosti, uporabiti različne metode sodelovanja, da se dosežejo ljudje iz vseh družbenih slojev, nato pa ves čas usklajevati pričakovanja, ohranjati odprt odnos, oblikovati inovativne

pristope in ustvarjati sodelujoče okolje, saj lahko tako gradnji tovrstnih skupnosti dodamo posebno vrednost, ki bo pripeljala do vključujočega okolja za starejše odrasle (Tavy idr., 2022). Sodelovanje starejših odraslih je torej ključno, pri tem pa se lahko metode sodelovanja razlikujejo glede na vrsto stanovanj, obseg projekta, števila udeležencev in določitve ciljne skupine, procesa sodelovanja, časa načrtovanja, izvedbe in upoštevanja razlik med projekti. Navedeno je toliko pomembneje, ker želi nizozemska vlada predpise za prostorske projekte združiti in poenostaviti z novim zakonom o okolju in načrtovanju, zaradi česar poziva k aktivni udeležbi vse zainteresirane (van Hoof idr., 2021).

Tudi Monton idr. (2022) predlagajo integriran model razvoja stanovanjske skupnosti, ki z določitvijo osebnih značilnosti, vedenja in kompetenc bodočih stanovalcev izloči tri sestavne dele razvoja, gradnje in dokončne vselitve: predhodnike s sociodemografskimi spremenljivkami in atribucijskimi slogi, podjetništvo v vedenjem in kompetencami ter izid, ki se kaže v končnem psihičnem blagostanju stanovalcev. Yingyi in Zhen-gwang (2021) pa opozarjajo, da je treba upoštevati zunanji, skupni in zasebni prostor.

4 Diskusija in usmeritve za nadaljnje raziskovalno delo

V času dolgoživosti družbe in ob vse večji potrebi po dodatni podpori v starosti ter sočasno želji po neodvisnosti in težnji k čim večji kakovosti življenja se vse bolj srečujemo z vrzeljo, ki nastaja med bivanjem starejših odraslih v domačem okolju ali institucionalnem varstvu, zaradi česar je vse več potreb po vmesnih, premostitvenih ali trajnih oblikah bivanja, ki bi tej populaciji omogočile samostojno življenje, podprto z različnimi varnostnimi in vključujočimi ukrepi.

Da lažje razumemo in umestimo pomembnost življenja v skupnosti, je treba dodatno razložiti pojem skupnosti. Skupnost je večja skupina ljudi, ki si delijo okolje z istimi interesi (Tönnies, 2012) ali se povezujejo po geografskem kraju bivanja in identiteti (Nacionalni inštitut za javno zdravje, 2018). Poleg kraja in identitete označuje pojem skupnosti tudi osebe, povezane s skupnimi vrednotami, vero in normami, kar velja tudi za povezave v virtualnem prostoru prek komunikacijskih platform (James idr., 2012). Skupnost povezujejo tudi skupni nameni, viri, preference, potrebe in tveganja, ki tako učinkujejo na identiteto udeležencev (Melih, 2011). Tako je človek vpet v skupnost na treh ravneh, in sicer kot član širše skupnosti, kot član družine in kot član manjših skupin, v katerih deluje kot posameznik (Ramovš, 2008).

Pomen skupnosti se delno določa z dimenzijami, kot so čustvena vez, občutek pripadnosti in povezanosti, organiziranosti in delovanja, prostorska bližina, lokalna avtonomija ter tudi z vidika oblastnih in družbenih funkcij, in sicer z vidika akterjev javne politike, kakovosti storitev in odnosov ter soseske, v kateri živi posameznik (Mandič in Hlebec, 2018). Če izhajamo iz psihološkega vidika, je bila leta 1986 izvedena raziskava, v kateri so dodatno poudarili še štiri elemente, s katerimi lahko opredeljujemo skupnost kot občutek skupnosti, in sicer članstvo, vpliv, integracija in izpolnitev potreb ter čustvene povezave (McMillan in Chavis, 1989).

V ospredje prihajajo tudi nove oblike skupnosti, in sicer razvoj sodobnih naselij in skupnosti, ki se razvijajo pod vplivom novih družbenih vrednot in sonaravnega usmerjanja dejavnosti pod vplivom razvoja informacijskih in komunikacijskih tehnologij, skupne pa so jim lastnosti kot sta humano merilo in socialna povezanost (Šašek Divjak, 2000), kar pomeni, da bo v prihodnosti treba upoštevati tudi vidik digitalne pismenosti starejših odraslih (Nedeljko idr., 2021). Najbolj realistične družbene skupnosti sestavljajo uporabniki, ki si delijo skupne značilnosti prilagodljivega socialnega profila s skupnimi lastnostmi, kot so etnična izpoved, starostna skupina in veroizpoved (Taha idr., 2022). Ena novejših oblik v Evropi je tudi pametna srebrna vas s sodobnimi digitalnimi rešitvami, ki starejšim odraslim, ki želijo ostati na podeželju, omogoča samostojnost in neodvisnost ter začasno ali trajno preloži odhod v institucionalno varstvo. Pri tem se upošteva vidik starejših, čeprav ob tem še vedno ostaja odprto vprašanje, kako njihove preference vključiti v zakonodajo (Bogataj idr., 2020). Ob razumevanju diskurza skupnosti je eden od pogojev, ki ga močno poudarjajo različni avtorji, upoštevanje primernih bivalnih pogojev, v kar običajno spadajo zasebni del bivalnih enot (spalnica, kopalnica, kuhinja, jedilnica in dnevna soba itd.) in javni skupni prostori, kjer so dodatno še delavnice, sejne sobe, sobe za goste idr. (Canadian Cohousing Network, 2017; Durrett, 2009; Mattern, 2016; Ruii, 2016, v Puplampu idr., 2020).

Ugotovitve različnih avtorjev so vodile v načrtovan razvoj različnih oblik stanovanjskih skupnosti za starejše, ki tem nudijo varnost, socialno vključevanje, dostopnost do storitev in programov, prilagojena bivalna okolja z različnimi dejavnostmi, ki posameznike povezujejo v skupnost. Zanimivost pri pregledu literature je težnja starejših po odločanju, pozneje pa tudi po prepuščanju odločitev, prilagajanju in kompromisih, ki jih zahteva skupno življenje (Tavy idr., 2022). Analize in raziskave stanovanjskih skupnosti v svetu so nujne tako z vidika vpliva na družbene, socialne in zdravstvene determinante starejših odraslih kot z vidika identifikacije učinkov v povezavi z življenjem v poznejšem obdobju. Tako bomo zapolnili manjkajoče vrzeli ter oblikovalcem politike in vsem zainteresira-

nih zagotovili izhodišča za nadaljnji razvoj starejšim prijaznih skupnosti (Bigonnesse idr., 2022).

Ključne ugotovitve iz pregleda literature nagovarjajo k nadaljnjim raziskavam s tega področja v slovenskem prostoru, saj se tako kot druge evropske države srečujemo z demografskimi izzivi, zasedenimi domovi za starejše občane, polnimi razporedi izvajalcev socialne oskrbe, kadrovske problematiko in neustrezno urejenim področjem dolgotrajne oskrbe, kar daje prostor za razvoj novih alternativnih oblik bivanja za starejše odrasle, kot so sobivanje starejših v skupnosti, bivanje v večgeneracijskih stavbah, gospodinjске skupnosti, bivanje v drugi družini idr. Dodatno pozornost bo treba nameniti primerni lokacijski umeščenosti tovrstnih oblik bivanja (kmetije, mesto, podeželje itd.), urejenosti bivalnih prostorov (domačnost, toplina, ugodje itd.), možnosti umika v zasebnost, možnosti socialnega vključevanja in zavedanju, da prvi stanovanjci tovrstnih oblik bivanja tlakujejo pot tistim, ki še pridejo.

V prihodnosti bo torej treba raziskati, ali bi zakonsko določeni standardi in normativi za izgradnjo stanovanjskih skupnosti pripomogli k razvoju alternativnih oblik in ali so tovrstne alternativne oblike bivanja sploh primerne za slovenski prostor.

5 Sklep

Pregled literature, vezan na alternativne oblike bivanja, kot so različne stanovanjske skupnosti za starejše, je pokazal veliko pozitivnih učinkov na kakovostno staranje starejših odraslih. Stanovanjske skupnosti namreč omogočajo kakovostno življenje z vidika okoljskih, psiholoških in fizičnih dejavnikov, nudijo dostop do storitev, podporo pri informiranju, varnost, neodvisnost, izboljšajo zdravstveno stanje, socialno vključenost, preprečujejo osamljenost, nudijo možnosti zasebnega in skupnega življenja, čustvene podpore in družbenega udejstvovanja. Ob tem so bile opredeljene tudi slabosti, npr. konflikti v skupnosti, nesoglasja, možnosti socialne izolacije, proces prilagoditve, omejena svoboda, ki jo prinašajo pravila skupnosti. Številni avtorji opozarjajo tudi na pogoje uspešnega razvoja stanovanjskih skupnosti, kot so aktivna participacija bodočih stanovanjcev skupnosti pri načrtovanju gradnje takih skupnosti, upoštevanje posebnosti starejših odraslih 21. stoletja, določitev ciljne populacije, sociodemografske spremenljivke, vedenjske namere in kompetence, psihično blagostanje, oblikovanje primernih strategij z vidikov prostora (zunanji, skupni in zasebni prostor), lokacije in cenovne dostopnosti.

V Sloveniji so, podobno kot v Španiji, še vedno močno prisotne tradicionalne vrednote in navezanost na kraj bivanja, zaradi česar lahko sklepamo, da je tudi nepoznavanje in zavračanje drugačnih oblik bivanja eden od zaviralnih dejavnikov razvoja

tovrstnih storitev, kar sicer Španije ni oviralo pri razvoju teh. Kljub tradicionalni naravnosti je leta 2017 v Sloveniji nastala prva gospodinjска skupnost v Davči. Združuje šest starejših odraslih, od katerih ima vsak svojo sobo s kopalnico in skupne bivalne prostore. Stanovalce povezujejo narava, delo okoli hiše in v njej, skupno kuhanje, nakupi v trgovini itd. Prevoz je organiziran v sklopu skupnosti, dodatno pomoč pa jim nudi tudi patronažna sestra (Kocmur, 2018). Tudi v mestni občini Krško so leta 2022 poskušali vzpostaviti skupnost za starejše Zelena hiša, ki pa žal ni zaživela (Zupan, 2021). K temu je verjetno najbolj pripomogla odločitev za samo dve skupni kopalnici za vse stanovalce. Kljub temu so v navedeni občini zelo naklonjeni razvoju klasičnih in alternativnih oblik bivanja starejših, najprej razvija koncept pametne srebrne vasi, bila je vključena v evropski projekt pametnih vasi, ima dnevni center za starejše odrasle, oskrbovana stanovanja, projekt dolgotrajne oskrbe v skupnosti Most, zelo razvito pomoč na domu in domsko varstvo (Mestna občina Krško, 2021).

Tudi pregled literature iz tujine v primerjavi s Slovenijo je pokazal, da je v slovenskem prostoru tak način sobivanja slabo razvit in raziskan. Na voljo so sicer oskrbovana stanovanja, ki urejajo prostorsko bivanje, ne pa tudi vsebine skupnega bivanja. Imamo torej prilagojena bivalna okolja, gradnja katerih se ureja z zakonodajo, kar pa je le eden od pogojev, ki jim je treba slediti, če želimo uspešno sstanovanjsko skupnost (Pravilnik o minimalnih tehničnih zahtevah za graditev oskrbovanih stanovanj za starejše ter o načinu zagotavljanja pogojev za njihovo obratovanje, Ur. l. RS, št. 110/04, 81/09 in 17/11). V slovenski zakonodaji je natančno določen normativ za bivalne skupine in enote ter stanovanjske in gospodinjсke skupnosti, v katere ne morejo biti vključene manj kot štiri osebe in ne več kot 24 oseb, kar se upošteva tudi v institucionalnem varstvu (Pravilnik o standardih in normativih socialno varstvenih storitev, Ur. l. RS, št. 45/10, 28/11, 104/11, 111/13, 102/15, 76/17, 54/19, 81/19, 203/21, 54/22 in 159/22). Natančno so opredeljeni tudi bivalni standardi (Pravilnik o minimalnih tehničnih zahtevah za izvajalce socialnovarstvenih storitev, Ur. l. RS, št. št. 67/06 in 135/21), česar ne moremo trditi za stanovanjske skupnosti za starejše v lokalni skupnosti, kar je morda tudi eden od razlogov, zaradi katerih razvoj tovrstnih alternativnih oblik bivanja v skupnosti ni tako zaživel kot v tujini. Navedena tema je za slovenski prostor še zanimivejša, ker je bil do 7. aprila 2023 pri Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti objavljen javni razpis za sofinanciranje gradnje objektov za zagotovitev varnega okolja bivanja za osebe, ki so odvisne od pomoči drugih, Projekt zainteresirani javnosti omogoča sredstva za gradnjo sodobnih stanovanjskih skupnosti za starejše, vendar je žal vezan le na izvajalce, ki že nudijo namestitve, kar posredno onemogoča vključitev drugih javnih zavodov in lokalnih skupnosti, ki bi bili zainteresirani za razvoj tovrstnih oblik bivanja (Ministrstvo za delo, družino, socialno delo in

enake možnosti, 2022)). Vsekakor bo v prihodnosti strateško načrtovanje treba usmeriti v obnove in prilagoditve objektov s sofinanciranjem, kar bo dolgoročno bolj vzdržno za državo in v skladu z željami starejših odraslih, pri tem pa bo treba upoštevati pogoje, kot so vključujoče načrtovanje, vseživljenjski domovi ter ustrezno in učinkovito informiranje o pripravi na starost (svetovalnice, infotočke o možnostih alternativnega bivanja, krediti, subvencije, prilagoditve, digitalizacija idr. (Kerbler in Černič Mali, 2018)). Treba bo urediti tudi predpise, ki bodo ščitili pravice starejših odraslih, ki bivajo v skupnosti.

V Sloveniji je veliko starejših odraslih, ki potrebujejo podporo in si želijo skupnostno oskrbo v svojem lokalnem okolju, zaradi česar je naloga vseh vključenih razvoj različnih oblik bivanja za starejše odrasle, ki bodo prilagojene slovenskemu prostoru in načinu razmišljanja, s čimer jim omogočena možnost izbire in s tem kakovostnega, vključujočega staranja.

.....
Carmen Rajer, doktorska študentka drugega letnika
Alma Mater Europaea – Evropski center Maribor, Socialna gerontologija, Maribor
E-pošta: kbaskovc@gmail.com

Zahvala

Projekt V6-2041 *Medgeneracijsko sožitje na podeželju, razvoj socialne infrastrukture za preprečevanje socialne izključenosti ter blažitev socialnih pritiskov na podeželju* in projekt L7-3188 *Hierarhična zasnova in financiranje socialne infrastrukture pametnih srebrnih vasi* je finančno podprla Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Viri in literatura

Barbaccia, V., Bravi, L., Murmura, F., Savelli, E., in Viganò, E. (2022): *Mature and older adults' perception of active ageing and the need for supporting services: Insights from a qualitative study*. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(13), str. 1–20.

Bedney, B., Joyce Bedney, B., Goldberg, R. B., in Josephson, R. B. K. (2010): *Aging in place in naturally occurring retirement communities: Transforming aging through supportive service programs*. *Journal of Housing for the Elderly*, 24(3–4), str. 304–321.

Bigonnesse, C., Weeks, L., Pupilampu, V., Paris, M., Dupuis-Blanchard, S., McInnis-Perry, G., in Haché-Chiasson, A. (2022): *Influence of cohousing communities on social determinants of health in later life: A scoping review protocol*. *JBI Evidence Synthesis*.

Bogataj, D., Campuzano Bolarin, F., Kavšek, M., in Rogelj, V. (2020): *Smart silver villages as part of social infrastructure for older adults in rural areas*. *IFAC-PapersOnLine*, 53(2), str. 16914–16919.

Bookman, A. (2008): *Innovative models of aging in place: Transforming our communities for an aging population*. *Community, Work & Family*, 11(4), str. 419–438.

Canadian Cohousing Network (2017): *Building community with cohousing*. Dostopno na: <http://cohousing.ca> (sneto 5. 3. 2023).

Carrere, J., Reyes, A., Oliveras, L., Fernández, A., Peralta, A., Novoa A. M., Pérez, A. M., in Borrell, C. (2020): *The effects of cohousing model on people's health and wellbeing: A scoping review*. *Public Health Reviews*, 41, str. 1–28.

Zupan, Š. (2021): *»Zelena hiša« za starejše, tudi tiste z nizkimi pokojninami*. Dostopno na: <https://cekin.si/varna-starost/pametna-srebrna-vas-jutri-starejsi-podezelje-oskrbovana-stanovanja.html> (sneto 5. 3. 2023).

Choi, J. S. (2004): *Evaluation of community planning and life of senior cohousing projects in northern European countries*. *European Planning Studies*, 12(8), str. 1189–1216.

Chum, K., Fitzhenry, G., Robinson, K., Murphy, M., Phan, D., Alvarez, J., Hand, C., Rudman, L. D., in McGrath, C. (2022): *Examining community-based housing models to support aging in place: A scoping review*. *The Gerontologist*, 62(3), str. e178–e192.

Evropska komisija (2021): *Poročilo o staranju prebivalstva za leto 2021*. Bruselj.

Kocmur, H. (2018): *Srečna družina na jesen življenja*. Dostopno na: <https://www.delo.si/nedelo/srečna-družina-na-jesen-zivljenja> (sneto 5. 3. 2023).

Durrett, C. (2009): *The senior cohousing handbook: A community approach to independent living*. Gabriola Island, New Society Publishers.

Glass, A. P. (2019): *Sense of community, loneliness, and satisfaction in five elder cohousing neighborhoods*. *Journal of Women & Aging*, 32(1), str. 3–27.

Glass, A. P., in Lawlor, L. (2020): *Aging better together, intentionally*. *Generations – Journal of the American Society on Aging*, 44(2), str. 1–20.

Haythornthwaite, C., in Gruzd, A., (2007): *A noun phrase analysis tool for mining online community conversations*. V: Steinfield, C., Pentland, B. T., Ackerman, M., in Contractor, N. (ur.) *Communities and Technologies*, str. 67–86. London, Springer.

Hou S-I, in Cao, X. (2021): *Promising aging in community models in the U.S.: Village, Naturally Occurring Retirement Community (NORC), Cohousing, and University-Based Retirement Community (UBRC)*. *Gerontology and Geriatric Medicine*, 7, str. 1–15.

James, P., Nadarajah, Y., Haive, K., in Stead, V. (2012): *Sustainable development: Other paths for Papua New Guinea*. Honolulu, University of Hawaii Press.

Kerbler, B. K., in Černič Mali, B. (2018): *Bivanja starejših ljudi in prilagajanje grajenega okolja za funkcionalno ovirane*. *Kakovostna starost*, 21(1), str. 3–16.

Lahti, A., Mikkola, T. M., Salonen, M., Wasenius, N., Sarvimäki, A., Eriksson, J. G., in von Bonsdorff, M. B. (2022): *Mental, physical, and social functioning in independently living senior house residents and community-dwelling older adults*. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(23), str. 1–11.

López, S. T., Hernandez, P. V., in Garcia-Perez, O. (2018): *Experiences of active aging. Senior cohousing: Autonomy and participation*. *Aula Abierta*, 47(1), str. 79–86.

Mahmood, A., Seetharaman, K., Jenkins, H. T., in Chaudhury, H. (2022): *Contextualizing innovative housing models and services within the age-friendly communities framework*. *Gerontologist*, 62 (1), str. 66–74.

Mandič, S., in Hlebec, V. (2018): *Skupnost in kakovost življenja: Med tradicijo in inovacijo*. *Teorija in praksa*, 55(4), str. 715–731.

Mayhew, L., in Rickayzen, B. (2017): *Does living in a retirement village extend life expectancy? The case of Whiteley Village*. London, The International Longevity Centre.

- Mattern, A. (2016): Building a community. Co-housing comes to Saskatoon. *Saskatoon HOME*, str. 41–45.
- McMillan, D. W., in Chavis, D. M. (1986): Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14(1), str. 6–23.
- Melih, B. (2011): *City competitiveness and improving urban subsystems: Technologies and applications*. Hershey, IGI Global.
- Mestna občina Krško (2021): *Občina Krško vlaga v infrastrukturo in programe za starejše*. Dostopno na: <https://www.krsko.si/objava/405657> (sneto 5. 3. 2023).
- Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (2022): *Javni razpis za sofinanciranje gradnje objektov za zagotovitev varnega okolja bivanja za osebe, ki so odvisne od pomoči drugih*. Dostopno na: <https://www.gov.si/zbirke/javne-objave/jadodaj-javna-objava> (sneto 24. 2. 2023)
- Montepare, J. M., in Farah, S. K. (2018): Talk of ages: Using intergenerational classroom modules to engage older and younger students across the curriculum. *Gerontology & Geriatrics Education*, 39(3), str. 385–394.
- Monton, P., Reyes, L. E., in Alcover, C. M. (2022): Personal characteristics for successful senior cohousing: A proposed theoretical model. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(4), str. 1–13.
- Nacionalni inštitut za javno zdravje (2018): *Zdrava skupnost – priročnik za razvoj skupnostnega pristopa k zdravju*. Ljubljana.
- Nedeljko, M., Bogataj, D., in Kaučič, B. K. (2021): The use of ICT in older adults strengthens their social network and reduces social isolation: Literature review and research agenda. *IFAC-PapersOnLine*, 54(13), str. 645–650.
- Quinio, V., in Burgess, G. (2019): *Is co-living a housing solution for vulnerable older people? Final Report*. Cambridge, Cambridge Center for Housing & Planning Research. Department of Land Economy.
- Pravilnik o minimalnih tehničnih zahtevah za graditev oskrbovanih stanovanj za starejše ter o načinu zagotavljanja pogojev za njihovo obratovanje*. Uradni list Republike Slovenije, št. 110/04, 81/09 in 17/11. Ljubljana.
- Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev*. Uradni list Republike Slovenije, št. 45/10, 28/11, 104/11, 111/13, 102/15, 76/17, 54/19, 81/19, 203/21, 54/22 in 159/22). Ljubljana.
- Pravilnik o minimalnih tehničnih zahtevah za izvajalce socialnovarstvenih storitev*. Uradni list Republike Slovenije, št. 67/06 in 135/21. Ljubljana.
- Puplampu, V. (2019): Forming and living in a seniors' cohousing: The impact on older adults' healthy aging in place. *Journal of Housing for the Elderly*, 34(3), str. 252–269.
- Puplampu, V., Matthews, E., Puplampu, G., Gross, M., Pathak, S., in Peters, S. (2020): The impact of cohousing on older adults' quality of life. *Canadian Journal on Aging/La Revue Canadienne Du Vieillessement*, 39(3), str. 406–420.
- Ramovš, J. (2008): Krajevno medgeneracijsko središče. *Kakovostna starost*, 11(1), str. 26–45.
- Resolucija o nacionalnem stanovanjskem programu 2015–2025*. Uradni list Republike Slovenije, št. 92/15. Ljubljana.
- Ruiu, M. L. (2016): The social capital of cohousing communities. *Sociology*, 50(2), str. 400–415.
- Rusinovic, K., van Bochove, M., in van de Sande, J. (2019): Senior co-housing in the Netherlands: benefits and drawbacks for its residents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(19), str. 1–12.
- Sargisson, L. (2012): Second-wave cohousing: a modern utopia? *Utopian Studies*, 23(1), str. 28–56.
- Scharlach, A., Graham, C., in Lehning, A. (2012): The "village" model: A consumer-driven approach for aging in place. *The Gerontologist*, 52(3), str. 418–427.
- Statistični urad Republike Slovenije (2022): *Dolgotrajna oskrba, 2020. Izdatki za storitve dolgotrajne oskrbe med epidemijo covid-19 v 2020 višji, prejemnikov teh storitev pa manj*. Ljubljana.
- Šašek Divjak, M. (2000): Nove oblike bivanja – trajnostno usmerjene urbane skupnosti. *Urbani izziv*, 11(2), str. 20–26.
- Taha, K., Paul, Y., in Zohra, E. F. (2022): Detecting implicit cross-communities to which an active user belongs. *PLoS ONE*, 17(4), e0264771.
- Tavy, Z., K. C. T., van Bochove, M. E., Dikken, J., von Faber, M., Rusinovic, K. M., van der Pas, S., in van Hoof, J. (2022): The participation of older people in the development of group housing in The Netherlands: A study on the involvement of residents from organisational and end-user perspectives. *Buildings*, 12(3), str. 1–31.
- The Cohousing Association of the United States (2020): *What is elder or senior cohousing?* Dostopno na: <https://www.cohousing.org/senior-cohousing> (sneto 23. 2. 2023).
- Tönnies, F. (2012): *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Bremen, VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj (2021): *Poročilo o razvoju leta 2021*. Ljubljana.
- Vujović, A. (2015): Poročilo Evropske komisije o staranju za leto 2015. *Kakovostna starost*, 18(3), str. 55–58.
- Williams, J. (2005): Designing neighborhoods for social interaction: The case of cohousing. *Journal of Urban Design*, 10(2), str. 195–227.
- Yingyi, Y., in Wu, Z. (2021): A case-based study of design strategies to explore the notion of an age-friendly co-housing community. *E3S Web of Conferences*, 248, str. 1–7.
- van Hoof, J., Rusinovic, K. M., Tavy, Z. K. C., van den Hoven, R. F. M., Dikken, J., van der Pas, S., Kruize, H., de Bruin, S. R., in van Bochove, M. E. (2021): The participation of older people in the concept and design phases of housing in The Netherlands: A theoretical overview. *Healthcare*, 9(3), 1–12.
- Weeks, L. E., Bigonnesse, C., McInnis-Perry, G., in Dupuis-Blanchard, S. (2019): Barriers faced in the establishment of cohousing communities for older adults in eastern Canada. *Journal of Housing For the Elderly*, 34(1), str. 70–85.
- WHO (World Health Organization) (2007): *Global age-friendly cities: A guide*. Ženeva.
- Zakon o dolgotrajni oskrbi*. Uradni list Republike Slovenije, št. 196/21, 163/22 in 18/23 – ZDU-10).